

UDK 061.2 (497.5-18) "1925/1941"
Izvorni znanstveni članak

Suzana Leček

(Hrvatski institut za povijest, Podružnica Slavonski Brod)

USTROJAVANJE SELJAČKE SLOGE U SLAVONIJI, SRIJEMU I BARANJI (1925.-1941.)

U radu se razmatra širenje djelovanja kulturno-prosvjetne organizacije Hrvatske seljačke stranke Seljačke sloge u Slavoniji u godinama njezina djelovanja između dva svjetska rata (1925.-1929., 1935.-1941.).

Kulturno-prosvjetna organizacija Seljačka sloga bila je sastavni dio širokog političkog i društvenog pokreta predvođenog Hrvatskom seljačkom strankom. Zadužena za rad na području kulture, već je tijekom dvadesetih godina sa svojih 216 ogranaka postala nezaobilaznim promicateljem ideoloških učenja o vrijednosti izvorne narodne (seljačke) kulture, ali i o potrebi usvajanja novih znanja nužnih za snalaženje u modernom svijetu. Glavni organizator, tajnik i (tek nakon obnove 1935.) službeni predsjednik bio je Rudolf Herceg. Osebnije naravi, fanatično predan svojim zamislima, osmislio je uz pomoć bliskih suradnika (Izidora Škorjača, Rudolfa Matza i dr.) glavna područja djelovanja Seljačke sloge tražeći uzore u građanskim društvima i akcijama vođenim pred Prvi svjetski rat. Ipak, glavne je temelje nalazio u radovima Antuna Radića, koji mu je ostao učiteljem i nadahnućem kroz cijeli život.¹ Od Antuna Radića je preuzeo objašnjenja pojma i važnosti seljačke kulture, osnovne zamisli kako ju čuvati i širiti, te napokon, možda i najvažnije, kako pristupati seljaku kao njezinom tvorcu, da bi ovaj na njezinim temeljima, a koristeći nova znanja i mogućnosti moderne tehnologije, mogao stvarati i dalje. Neumorno je, zajedno sa suradnicima kojima se postepeno pridruživalo i sve više seljaka, poput "apostola" (kako su voljeli nazivati svoj požrtvovni rad) obilazio sela i poticao na djelovanje. Primao je i seljake u prostorijama središnjice Seljačke sloge u Zagrebu, isprva u Hrvatskom seljačkom domu na Zrinjevcu (gdje su bile i prostorije stranke), a od prosinca 1938. u vlastitom prostoru na Marulićevom trgu 12a (ovo "12a" trebalo je izbjeći nesretno "13").

¹ R. Herceg i Seljačka sloga priredili su i objavili: A. Radić, *Sabrana djela I-XIX*, (Zagreb, 1936-39)

Kroz svega tri godine djelovanja u prvom razdoblju (od 1925. pa do diktature 1929.) osmišljeni su svi oblici rada i postavljeni osnovni ciljevi i načela, koja u nekim tada pokrenutim djelatnostima (primjerice smotra folklor) vrijede i danas. Burne godine učinile su da početna idealistička zamisao prihvaćanja i prožimanja seljačke kulture (koja bi dala narodni / nacionalni oblikovni duh) i gradske civilizacije (koja bi doprinosila tehničkim novinama olakšavajući rad i život) u jedinstvenu, novu nacionalnu kulturu, brzo nestane pod udarcima neshvaćanja, neprihvatanja, ponekad izrugivanja, te napokon i političkog progona, najdrastičnije iskazanog ubojstvom poslanika HSS-a u Skupštini u lipnju 1928. i uvođenjem diktature u siječnju 1929. Spremnost na suradnju s gradom nepovratno je zamijenilo zatvaranje i okretanje samo svojim vrijednostima, vjeri da samo seljaštvo nosi izvornu hrvatsku kulturu i da samo ono može biti jamac opstanka cijelog naroda.²

Seljačka sloga bila je prvenstveno zamišljena kao organizacija seljaštva, a inteligencija je (uključivši i samog Hercega) trebala pomagati njihovom uključivanju u djelatnosti, ovladavanju potrebnim znanjima i razvijanju sposobnosti, da bi se po obavljenom zadatku povukla i prepustila mjesto seljaštvu. Iako do toga nije došlo, pa su u vrhovima organizacije i 1930-ih godina kao "prosvjetni radnici" etnolozi (Milovan Gavazzi, Branimir Bratanić), pravnici (Stjepan Hefer) i brojni drugi stručnjaci. Ipak, pomak je primjetan, posebice ukoliko se usporede suradnici glasila *Seljačke sloge* (1935.-1941.) i njezine prethodnice *Seljačke prosvjete* (1926.-1929.). Dok je u *Seljačkoj prosvjeti* još očita premoć školovanih suradnika, a seljaci se javljaju ponekom pjesmicom i kraćim crticama ili izvješćima, *Seljačka sloga* donosi tek izuzetno napise inteligencije. Ako se izuzmu poslovna izvješća središnjice u Zagrebu, vezana prvenstveno uz godišnju skupštinu i glavnu smotru u Zagrebu, te obavijesti o radu i planovima organizacije, glavninu sadržaja tvore radovi seljačkih suradnika.³

Osnivanje, prestanak rada i obnova Seljačke sloge

Osnivanje organizacije pratile su iste poteškoće kojima je beogradska vlast pokušala zapriječiti politički rad glavne oporbene političke snage u državi Hrvatske republikanske seljačke stranke. Među ograncima koji su uglavnom bezuspješno pokušavali kod nesklonih upravnih tijela isposlovati dozvolu rada, bilo je i slavonskih sela. Laz (Požega), Mala (Magić Mala, Nova Gradiška), Privilaka (Vinkovci) i Krapje (Novska) napokon su, ponekad

² Suzana Leček, „Između izvornog i novog. „Seljačka sloga“ do 1929. godine“, *Etnološka tribina* 18, 25/1995., str. 103-123; Naila Ceribašić, *Folklorna glazbena praksa i kulturna politika: paradigma smotri folkloru u Hrvatskoj*, neobjavljena doktorska disertacija, (Zagreb, 1998), str. 20-21.

³ Već na Sedmoj skupštini (21.2.1937.) hvale se kako je tijekom 1936. *Seljačka sloga* objavila 18 priloga prosvjetnih radnika, a čak 62 seljačkih autora. *Seljačka sloga* (dalje: *SS*), II/1937., br. 2, str. 35.

i nakon dvogodišnjeg čekanja, dobili dozvolu rada u kratkim razdobljima zatopljenja političkih odnosa nakon sklapanja "Markovog protokola" (svibanj 1923.) ili dolaska umjerenijeg i sklonijeg nagodbi Ljube Davidovića na mjesto premijera (1924.).⁴ Ipak, stvarni je rad započeo tek 1925. nakon političkog sporazuma i ulaska HSS u Skupštinu.

Od sela koja su pokušala organizirati ogranak već ranije samo je Magić Mala odmah prijavila osnivanje, dok je Krapje to učinilo tek 1928. godine, a Laz i Privlaka nisu niti imali Seljačku slogu tijekom 1920-ih. Magić Mala prednjačila je i svojom živom djelatnošću, pa su razmjerno duga izvješća "Čika Mike" (Nikole Filipovića) objavljujivana u cijelosti kao najbolji poticaj drugim selima da se odvaže učiniti isto. Poletni su članovi žrtvovali od odmora i sna, dolazili po najgorem zimskom vremenu, ostajali na probama do ponoći, ali su već u siječnju 1926. održali prvu predstavu kojom su pridobili i do tada sumnjičave suseljanje. Kako sa zadovoljstvom piše Čika Mika: "*Stariji su ljudi u čudu gledali, mrmljali među sobom, no na zabavu ipak dođoše.*"⁵

Isprva možda iznenađeno i oprezno, seljaštvo se brzo priučavalo novoj ulozi samopouzdanog tvorca narodne kulture i sve masovnije i raznolikije sudjelovalo u radu Seljačke sloge. Kako je organizacija bila u svakom pogledu vezana uz politički pokret i HSS, nisu je zaobilazile niti poteškoće s kojima se suočavala stranka, a djelovanje joj se odvijalo u ritmu političkog života države u međuraću. Iako nije izrijekom zabranjena, morala je obustaviti rad 1929. radi teškoća koje su se osjetile gotovo odmah po uvođenju diktature. Herceg je dobio policijsku pratnju, svaka djelatnost trebala je dodatnu dozvolu, na Četvrtu glavnu skupštinu (7.4.1929.) došli su izaslanici iz samo 88 ogranaka (od 216), a nisu je pratile više nikakve svečanosti. Tako okrnjena skupština mogla je tek simbolički pokazati svoj protest, pa kada je Izidor Škojač u tajničkom izvješću spomenuo Radića, svi prisutni su poustajali i ostali stajati do kraja govora.⁶

Represija je postajala sve potpunija, pa se doskora nije više trpjelo niti okupljanje unutar Seljačke sloge. Doduše, isprva se zabranu političkog djelovanja HSS-a doista pokušalo ublažiti okupljanjem oko Seljačke sloge, pa je tako bivši narodni zastupnik Jura Valečić bez oklijevanja prihvatio mjesto predsjednika ogranka u svojoj Velikoj Maslenjači, a članovi su se sastajali u njegovoj kući.⁷ Napokon je svako slično sastajanje onemogućeno i za idućih nekoliko godina nemamo nikakvih podataka o načinu preživljavanja osim onih neizravnih – o živom potajnom radu i vezama najrječitije govori intenzitet kojim se organizacija obnavlja 1935. godine. Naime, nekoliko godina prisilne neaktivnosti za mnoge su druge udruge značile kraj, no čim su poli-

⁴ S. Leček, "Seljačka sloga". Osnivanje i prestanak djelovanja (1920./1925.-1929.), *Spomenica Ljube Bobana*, (Zagreb, 1996), str. 288-289.

⁵ „Čika Mika iz Magić Male“, *Seljačka prosvjeta* (dalje: *SP*), I/1926., br. 11-13, str. 186.

⁶ *SP*, IV/1929., br. 5, str. 73-74.

tičke prilike dopustile, seljački je pokret nakon 1935. upravo buknuo, a s njime i Seljačka sloga.

Svake je godine osnivano više stotina novih ogranaka, unatoč tome što prilike još uvijek nisu bile bezrezervno sklone pothvatima vezanim uz HSS. Tako se još početkom 1939. upozoravalo na Seljačku slogu kao opasnu organizaciju, čiji djelatnici «*naglašavaju neke posebne klasne kulture*» i tako izazivaju «*diferencijaciju između pojedinih društvenih klasa, u najviše slučajeva između grada i sela*», i prema kojoj, preporuča se, treba «*radikalnim mjerama postupati*».⁷ O poteškoćama izvješćuju i neki slavonski ogranci, pa se na «*prilike u kotaru*» 1936. žale Črnkovići,⁸ a kotarske su vlasti otežavale i djelatnost ogranaka virovitičkog kotara.⁹ Ogranak u Nardu razvio je bogatu djelatnost, iako su ih pri tome smetali «*četnici i žandari*», rastjerali su im godišnju skupštinu 1939. i pretukli podpredsjednika Josipa Čeha. Nevolje ih nisu zaustavile pa, kako sami kažu, nakon toga «*samo još upornije rade*».¹¹ Najviše su problema te vrste imali baranjski ogranci. Smotra u Belom Manastiru 1937. otkazana je «*sbog sigurnosti i javnog poretka*»¹², u Baranjskom Petrovom Selu nisu smjeli organizirati smotru 1938.¹³, a u Gajiću su iste godine, nakon što su bile završene sve pripreme, vlasti izmislile razloge za zabranu smotre («*radi slinavke i šapa*»). Uporni je ogranak ipak poslao zbor u Zagreb na smotru, pokazujući, kako sami kažu, «*cielom svietu, da mi baranjski Šokci osjećamo hrvatski i da smo kroz stoljeća očuvali svoje starinske običaje i hrvatsku seljačku kulturu*».¹⁴ Ogranak u Batini je «*prepatio kojekakva zla i imao mnogo poteškoća za ovo kratko vrijeme od svog osnutka*» (27.3.1938.), ali muke su počele već i ranije, jer ga je kotarsko načelstvo onemogućavalo uopće započeti rad. Odbijali su pod raznim izgovorima odobriti pravila, pa Batinjani «*više nisu znali kako bi udovoljili zahtjevima*».¹⁵ Ogranku iz Torjanaca zabranjeno je otići na smotru u Gat (29.5.1939.), pa se šezdesetak članova ogranka s prijelaza Drave moralo vratiti kući, a kada su 11.6. priredili u svom selu prosvjetno sijelo, pojavila su se dva žandara i odnijeli im hrvatsku zastavu (koju više nisu vratili), a ubrzo i cijela patrola,

⁷ SP, IV/1929. br. 3-4, str. 68.

⁸ Navedeno u dopisu kotarskim predstojnicima Savske banovine od 2.2.1939. Vlada je ubrzo nakon dopisa pala, pa težih posljedica nije bilo, ali je dio brojeva za veljaču 1939. zaplijenjen ili zaustavljen na poštama pa ga pretplatnici nisu dobili. SS, IV/1939., br. 3, str. 79.

⁹ SS, I/1936., br. 9, str. 208.

¹⁰ SS, V/1940., br. 12., str. 332-333.

¹¹ SS, V/1940., br. 5, str. 139.

¹² Izvješće povjerenika Seljačke sloge za Bačku i Baranju dr. Mihovila Katanca iz Subotice, Osma skupština, SS, III/1938., br. 3, str. 93.

¹³ SS, III/1938., br. 12, str. 364-365.

¹⁴ SS, IV/1939., br. 4, str. 105.

¹⁵ SS, V/1940., br. 5, str. 142.

koja je rastjerala skup.¹⁶ Tek uspostavom Banovine Hrvatske prestaju pritužbe, pa tako na smotri u Topoli prvi put nije bilo izaslanika vlasti (1940.).¹⁷

Veza i oslon na političku organizaciju HSS, iako nikada previše isticana, jasno se provlačila još u 1920-im godinama. I tada je kao jedan od zadataka ogranaka Seljačke sloge naglašavano poticanje osnivanja ogranaka u susjednim selima, sve dok svako selo ne bude imalo vlastiti, a taj "apostolski posao" nije izgubio na važnosti niti kasnije.¹⁸ Iako se obraćalo prvenstveno ograncima, čvrsta je podrška dolazila i od stranke, pa su u glasilima HSS redovno objavljivane vijesti o glavnim akcijama Seljačke sloge i pozivalo se na sudjelovanje u njima. Seljačka sloga se tijekom 1920-ih u širenju ogranaka rado oslanjala i na ugled prvaka stranke, pa se nerijetko u izvješćima o osnivanju ogranci ponose prisustvom narodnih zastupnika ili viših dužnosnika HSS-a. Poticaj osnivanju ogranaka u Dežanovcu Gornjem došao je od oblasnog zastupnika Franje Domovića, u Velikoj Maslenjači od narodnog zastupnika Jure Valečića, u Jazavici i Pakracu od narodnog zastupnika Karle Kovačevića, u Sladojevcima od oblasnog zastupnika Mije Gerenčira, a Đeletovcima od narodnog zastupnika Tune Babića.¹⁹ Političke su organizacije povremeno izravno pozivane i na osnivanje ogranaka, a kasnije su u sporazumu s dr. Mačkom imenovani i "kotarski prosvjetni povjerenici", koji su se trebali baviti samo širenjem Seljačke sloge u krajevima i selima gdje još nije bilo njezinih ogranaka.²⁰ U nekima od proslava koje je osmislila Seljačka sloga, a prije svega su to bili seljački spomen-dani (u veljači spomen na Matiju Gupca i smrtni dan Antuna Radića, a u lipnju na rođendan braće Radić), sudjelovale su sve organizacije proizašle iz HSS-a, kao što je to bilo u Novim Perkovcima, u kojem su na sijelu u čast Gupca i Antuna Radića bile prisutne «*sve grane hrvatskog seljačkog pokreta*».²¹

Ogranci u Slavoniji

Osnivanje i odnos prema drugima. Još pred Prvi svjetski rat u selima su djelovala brojna pjevačka društva (uglavnom vezana uz crkvu), manji broj knjižnica i čitaonica, te pokoja zadruga. Mnogima je djelatnost zamrla u rat-

¹⁶ SS, V/1940., br. 4, str. 116.

¹⁷ SS, V/1940., br. 3, str. 74.

¹⁸ Izidor Škorjač, „Seljačka prosvjetna sloga“, *SP*, II/1927., br. 8-9, str. 129; „Okružnica ograncima“, *SP*, II/1927., br. 8-9, str. 158; „Hercegova preporuka“, *SS*, V/1940., br. 4, str. 109.

¹⁹ Za Dežanovac G., *SP*, IV/1929. br. 3-4, str. 64; za V. Maslenjaču, *SP*, I/1926., br. 14-15, str. 214; za S. Lipovac, *SP*, III/1928. br. 6-8, str. 168; za Jazavicu, *SP*, II/1927., br. 6-7, str. 128; za Pakrac, *SP*, I/1926., br. 20-24, str. 303; za Sladojevce, *SP*, II/1927., br. 12, str. 256; za Đeletovce, *SP*, II/1927., br. 5, str. 95-96.

²⁰ „Okružnica svim narodnim zastupnicima i predsjednicima kotarskih organizacija“ (V. Maček), *SS*, II/1937., br. 7, str. 170.

²¹ *SS*, V/1940., br. 4, str. 113.

nim neredima, a ponekad jednostavno padom interesa, ili odlaskom osobe koja ih je promicala. U nekim selima Seljačka sloga dolazi u već, prema uzoru na građanska društva, donekle organiziran društveni život, pa se i postavljalo pitanje njezinog odnosa prema postojećim društvima. Ogranak u Drenovom Boku²² razvio se tako iz čitaoničkog društva Sloga, a u Sv. Đurađu²³ i ranije je radila knjižnica, koja je postala dijelom ogranka kada je on osnovan. U Vrbovi je i prije osnivanja ogranka (1938.) mladež imala svoje društvo, koje je ušlo u novoosnovani ogranak, a isto je učinila i Hrvatska čitaonica u Soljanima. Težilo se tako usredotočiti sav kulturni, prosvjetni, pravni i gospodarski (gdje nije bilo ogranka Gospodarske sloge) život sela u jednoj organizaciji – Seljačkoj slozi. Soljani su stoga istaknuti kao primjer ogranka koji postaje seljačko društvo «*iz kojega će nam izlaziti sve, što za napredak prosvjetni i gospodarski spremimo i dogovorimo*».²⁴ Prema organizacijama koje nisu ušle u Seljačku slogu zadržavana je uvijek određena mjera opreza. Kada je ogranak u Lonji javio kako su proslavili 100-godišnjicu himne i Hrvatskog preporoda (što su bile više građanske proslave), pri čemu su uz njihov pjevački i tamburaški zbor sudjelovali i «*diletanti Hrvatske čitaonice*», a da s njom i Vatrogasnim drušvom žele graditi dom, uredništvo je, ne osudivši otvoreno, ostavilo čitateljima prosuditi da li je to u skladu s uputama Seljačke sloge i zadaćom unapređenja seljačke kulture.²⁵ Poseban je slučaj bila Hrvatska seljačka čitaonica iz Kobaša, koja je već tijekom 1920-ih radila prema pravilima Seljačke sloge, ali je ogranak osnovan i ona postala i formalni član tek u ožujku 1936.²⁶ Poseban je problem bio odnos prema srodnim pjevačkim društvima i udrugama. Tijekom 1920-ih zborovi ogranka nastupali su na smotrama koje je organizirala Hrvatska seljačka pjevačka župa «*Matija Gubec*», učlanjena u Savez hrvatskih pjevačkih društava, a pjesme su uvježbavane po notama, harmonizirane i uz zborovođu. Krajem tog razdoblja usvojeno je novo načelo - izvornost, koje više nije dopuštalo razvoj zborova u dotadašnjem smjeru, pa su 1930-ih konačno odbačeni harmonizacija i note, a pjevanje je trebalo biti kao što je bilo nekada. Već samim tim, većina zborova nije mogla sudjelovati na smotrama koje su okupljale drugačije uvježbane zborove. Prema izvješćima samo su Brođanci bili na smotri koju nije organizirala Seljačka sloga, ali i tada se radilo o smotri sa sličnim polazištima, na Lipinoj priredbi narodnih pjesama, igara i običaja u Osijeku.²⁷

Kako je Seljačka sloga bila prvenstveno okrenuta očuvanju hrvatske narodne (seljačke) kulture, rijetko je zabilježeno da su u radu surađivali, ili ga barem pratili, pripadnici drugih naroda, iako su mnogi u Slavoniji živjeli

²² SP, III/1928., br. 3, str. 74.

²³ SP, III/1928. br. 6-8, str. 167.

²⁴ SS, II/1937., br. 9, str. 217.

²⁵ SS, I/1936., br. 9, str. 207.

²⁶ Ivan Klarić, „Djelovanje Seljačke Sloge i prije ogranka...“, SS, I/1936., br. 5, str. 109-112.

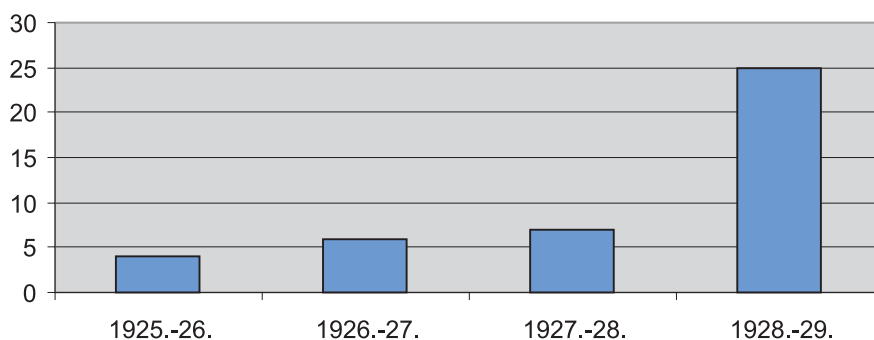
²⁷ SS, IV/1939., br. 4, str. 108.

u miješanim selima. Ipak, bilo je i takvih slučajeva, pa su u Filipovcu uz Hrvate surađivali Mađari i Talijani²⁸, u Miljevcima je 1939. organizatore spomen dana braće Radić (koji je bio seljački, ali baš izrazito hrvatski novi blagdan), obradovalo što je na proslavu došao «znatan broj i pravoslavnih seljaka».²⁹ U Nardu je sud ogranka uživao toliki ugled da su i neki Srbi pristajali da on rješava sporove između njih i susjeda Hrvata.³⁰ U Prekopakri su odlično surađivali sa Česima, čak su koristili prostorije u Češkom domu.³¹

Ogranci – broj, širenje, raspored. Tijekom 1920-ih godina u slavonskim kotarima osnovano je 52 ogranka, ali gotovo pola tog broja (najmanje 24) u posljednjim mjesecima rada Seljačke sloge, potaknuto bez sumnje tragičnim događajima 1928. godine. Pravi je primjer opet novogradiški kotar, u kojem je osnovano čak 12 ogranka, ali od toga po jedan 1925., 1926. i 1927. godine, a 1928. godine punih 9. Do ljeta 1928. ogranci su postojali u kotarima Daruvar, Nova Gradiška, Novska, Pakrac, Požega, Slatina, Donji Miholjac, Vinkovci, a nakon toga i u Đakovu, Našicama, Osijeku, Valpovu, a vjerojatno od tada i u Brodu, Iloku, Virovitici i Županji (za koje nije siguran datum osnivanja ogranka).

Slika1.

**Ritam osnivanja ogranka Seljačke sloge u Slavoniji 1925.-1929.
(bez deset ogranka kojima se ne zna datum osnivanja)**

Iako bi takav ritam osnivanja ogranka mogao navesti na pomisao da iza naglog osnivanja stoji više politički protest nego ozbiljna odluka o počinjanju inače vrlo zahtjevnog rada u Seljačkoj slozi, kasnije djelovanje mora nas ipak razuvjeriti. Unatoč višegodišnjem prekidu, nakon obnove političkog života 1935. godine, naglo je procvao i rad njezine kulturno-prosvjetne organizacije. Izvanredna (obnovna) glavna skupština Seljačke sloge održana je

²⁸ SS, V/1940., br. 10-11, str. 310.

²⁹ SS, IV/1939., br. 7, str. 200-201.

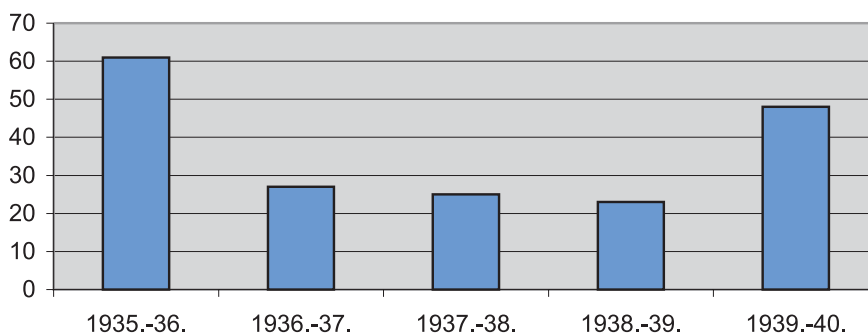
³⁰ SS, V/1940., br. 5, str. 139.

³¹ SS, V/1940., br. 12, str. 333.

10.11.1935., ali već ranije je bilo obnovljeno 16 i osnovano 14 novih ogranaka.³² Upravo te prve zime osnovano je više ogranaka nego u iduće tri, a nisu je pretekli niti mjeseci nakon osnivanja Banovine Hrvatske. Doduše, u Slavoniji je svega 16 od 61 bilo u selima koja su i ranije imala ogranke, što znači da se utjecaj širio prvenstveno kroz političke organizacije. Slično je bilo i u drugim krajevima, pa je od ukupnog broja ogranaka obnovljenih u razdoblju 10.11.1935. – 14.2.1936., znači od njih 148, tek 45 bilo obnovljenih, a čak 103 nova.³³

Slika 2.

Ritam osnivanja ogranaka Seljačke sloge u Slavoniji 1935.-1941.
(bez 25 ogranaka kojima se ne zna datum osnivanja)

Slavonija je pri tom postojano zadržavala svoj udio koji je bio nešto manje od jedne petine od ukupnog broja ogranaka Seljačke sloge. Prema posljednjim podacima iz 1940. od ukupnih preko 1150 ogranaka na nju je dolazilo njih 209, pa je ona sama imala gotovo onoliko koliko je cijela organizacija razvila do 1929. godine.

Naravno, ne mogu se svi ogranci izjednačiti po spremnosti za rad i volji da se uključe u različite djelatnosti koje je predviđala Seljačka sloga. Neki nisu otišli puno dalje od početnog oduševljenja, neki su prolazili kroz kraće krize³⁴, ali ukupno je od 1925. do 1941. godine 226 slavonskih sela barem neko vrijeme imalo, neki manju, a neki vrlo razvijenu i bogatu djelatnost. Treba uzeti u obzir da su neki od ogranaka osnovani i za susjedna sela, od kojih su se neka osamostalila i stvorila poseban ogranak (Marijanci odvajanjem od

³² Tajnički izvještaj (Božidar Magovac) o razvoju Seljačke Sloge od 10.XI.1935. do 14.II.1936., Šesta glavna skupština 16.2.1936., SS, I/1936., br. 2, str. 28-30.

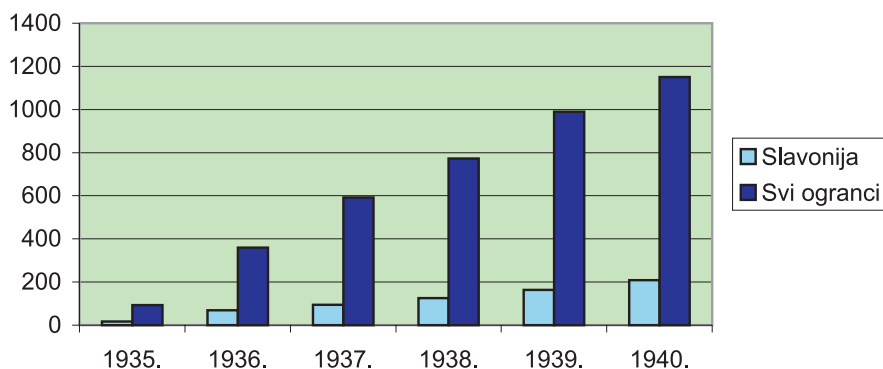
³³ Tajnički izvještaj, Šesta glavna skupština 16.2.1936., SS, I/1936., br. 2, str. 29.

³⁴ Ogranak Velika Maslenjača osnovan je u svibnju 1926., a početkom 1928. izvješćuju kako su uspješno obnovili djelovanje. SP, III/1928., br. 3, str. 79.

Kunišinaca³⁵, a Oriovac je osnovan još i za Radovanje, Kujnik, Malino i Oriovac Brdo, od kojih se kasnije u samostalan ogranak izdvojio Kujnik³⁶).

Slika 3.

Brojčani udio slavonskih ogranaka u ukupnom broju ogranaka Seljačke sloge 1935.-1941.

Ako i nisu bili ili postali članovi ogranka, susjedna su sela ipak pratila sve djelatnosti, jer se u izvješćima redovito spominje kako na priredbe (sijela) dolaze i gosti iz cijele okolice, a o pojedinim se akcijama govorilo i u političkim organizacijama, pa su morale biti poznate i donekle provođene (posebice kampanja opismenjavanja) u velikom broju hrvatskih sela. Zborovi i predstavljачke družine rado su svoje pjesme i igrokaze izvodile i u drugim mjestima, praveći, na oduševljenje gledateljstva, a i njih samih, prave male turneje. Predstavljачi iz Piškorevaca gostovali su s igrokazom *Matija Gubec* u Vrpolju, Đakovu i Punitovcima³⁷, družina iz Podvinja je obišla Brodski Varoš, Sibinj, Gornju Bebrinu³⁸, iz Koriije su u Šandrovcu davali igrokaz *Invalid*, na kojeg su došli i seljaci iz Velike Pisanice, Ribnjačke, Pupelice, Lasovca, Trojstva i Kloštra Podravskeg.³⁹ Pjevački su pak zborovi gostovali na pokrajinskim smotrama ili središnjoj smotri u Zagrebu. Zbor iz Tiborjanaca pravi je primjer pronošnja ideja Seljačke sloge brojnim nastupima, pa je tako 1937. nastupio na smotrama u Zagrebu, Osijeku, Valpovu, a u okolnim selima gostovao je s pjesmama i igrokazima iz seljačkog života.⁴⁰ Pokrajinske su smotre ponekad imale daleko veći značaj od samo lokalnog okupljanja. Kada je zbor iz Ivankova gostovao na smotri u Golubincima u istočnom Srijemu (26.9.1937.), bio je jedini iz Hrvatske, postajući tako zna-

³⁵ SS, II/1937., br. 3, str. 70.

³⁶ SS, I/1936, br. 7, str. 168.

³⁷ SS, V/1940., br. 4, str. 115.

³⁸ SS, IV/1939., br. 4, str. 105.

³⁹ SS, I/1936., br. 11, str. 253.

⁴⁰ SS, III/1938., br. 1, str. 27.

kom nacionalnog okupljanja.⁴¹ Iako su smotre bile najatraktivniji dio djelovanja ogranaka, kampanje za pismenost imale najjaču podršku i bile najmasovnije provođene, susjede su privlačila i druga djelovanja. Ako ih nisu imali sami, ponekad su ih «posuđivali», pa je tako sud dobrih i poštenih ljudi iz Velike djelovao i u susjednom selu, koje nije imalo ogranak.⁴²

Tijekom 1920-ih djelovalo je ukupno 52 ogranaka i to: najviše, čak dvanaest, u kotaru Nova Gradiška, osam u Slavonskoj Požegi, pet u Valpovu, četiri u Novskoj i Daruvaru, po tri u Donjem Miholjcu, Pakracu, Vinkovcima, po dva u Slavonskom Brodu, jedan u Đakovu, Iloku, Našicama, Osijeku, Slatini, Šidu, Virovitici (za još tri se kasnije spominje da su obnovljeni, ali nema podataka o osnivanju ili radu tijekom 1920-ih) i Županji, a nije ih uopće bilo u kotarima Batina, Darda i Vukovar.

Od njih 52 dio nije nastavio s radom nakon obnove Seljačke sloge 1935. godine, pa se nigdje u izvorima ne spominje 18 starih ogranaka. Ipak, broj iz 1929. premašen je već prve zime 1935.-36. godine, a nagli rast doveo je i do donekle drugačijeg rasporeda ogranaka. Dok su tijekom 1920-ih prednjačili zapadnoslavonski kotari, a oni osnovani u Istočnoj Slavoniji imali malo prilike razviti djelatnost, jer se i javljaju krajem 1928. godine kada rad već nailazi na osjetne probleme, tijekom 1930-ih istočna Slavonija nimalo ne zaostaje uklapanjem u široki seljački kulturni pokret. Brojčani pokazatelji sada su ovakvi: od 209 ogranaka koji su osnovani u Slavoniji nakon 1935. po dvadesetjedan ogranak djelovao je u kotarima Nova Gradiška i Slavenska Požega, čak devetnaest u Slavonskom Brodu i Valpovu, sedamnaest je imalo Đakovo, šesnaest Virovitica, petnaest Vinkovci, trinaest ogranaka Novska, po deset kotari Daruvar i Županja, devet Donji Miholjac, osam Našice, sedam Pakrac i Slatina, šest ogranaka Batina, pet Vukovar, četiri Darda, a na jednom su ostali Osijek i Šid (hrvatski dio).

Porastom su se posebice mogli pohvaliti Đakovo (s jednog ogranaka 1928. porasli su na sedamnaest), Slavonski Brod (s dva na devetnaest), Virovitica (sa dva na šesnaest) i Vinkovci (s tri na petnaest). Valpovo može izgledati manje zanimljivo na listi ovih “rekordera”, ali njegov porast s pet na “svega” devetnaest, priveo ga je žuđenom idealu Seljačke sloge, da svako mjesto ima svoj ogranak, pa je na 21 selo Valpovštine ovo stvarno bio primjer kojeg su mogli i kojega jesu rado prikazivali. Posebice je to vrijedilo jer nisu, kao što je bio slučaj u 1920-ima, osnovani kasno, nego su, štoviše, prednjačili i u tome. Svih devetnaest osnovano je od studenog 1935. do studenog 1936. godine, a posljednji je, upravo kako je željelo vodstvo Seljačke sloge, u samom kotarskom središtu Valpovu. Slično je vrijedilo i za ostale istočnoslavonske kotare, pa nema više nikakve razlike u zastupljenosti i oni jednakim intenzitetom i ritmom osnivaju ogranke kao i Zapadna Slavonija.

⁴¹ SS, III/1938., br. 3, str. 111.

⁴² SS, V/1940, br. 4, str. 112-113.

Donekle je ostvarivana i želja vodstva da ogranci budu u manjim selima, koja su, kako su vjerovali, bliža izvornoj seljačkoj kulturi i manje izmijenjena ("pokvarena") gradskom civilizacijom. Tako je tijekom 1920-ih godina od 52 ogranka, njih 4 bilo u kotarskim mjestima, 16 u općinskim, a 32 u onima sa statusom sela, a nakon 1935. godine od 209 ogranaka tek ih je 5 u kotarskim središtima, 77 u općinskim a 127 su u selima.

Aktivniji ogranci. Svaki življi rad brižno je posvjedočen u glasilu Seljačke sloge, jer «*Rad jednih poticaj je i putokaz radu drugih!*».⁴³ Ideje je širila najviše djelatnost koju su ogranci razvijali, pa su tako na najbolji mogući način, na živom primjeru, susjedna sela mogla vidjeti svu korist organiziranog rada. U malim seoskim zajednicama, koristila su i uvjeravanja poznanika, pa su pojedinci razvili i vrlo živu promidžbu. Ogranak iz Gradišta sigurno nije bio osamljen u tome što je slao izaslanike u susjedna sela radi obnove ili osnutka Seljačke sloge, ali i HSS-ove Gospodarske sloge.⁴⁴

Razlike u aktivnostima pojedinih kotara, još uvijek izrazite tijekom 1920-ih, gotovo su nestale nakon 1935. godine. Ipak i tada se jedan kotar ističe kao primjer cijeloj organizaciji. Ono što je tijekom 1920-ih godina bio novogradiški kotar, za obnovljenju je Seljačku slogu postao valpovački. Jedini se mogao pohvaliti time da ne samo što su gotovo sva sela u njemu osnovala svoj ogranak (čak 19 od 21 sela, a i ova su bila članovi susjednih ogranaka), nego su oni često prednjačili i aktivnošću. Svaki se od njih barem dva puta javio u glasilu *Seljačka sloga*, a pokrenuli su sve djelatnosti koje su pravila društva predviđala.

Kao jedan od primjera bogate djelatnosti mogao je poslužiti i Nuštar koji je rad u 1939. započeo skupštinom ogranka (15.1.1939.), a nakon nje je odbor održao još ukupno 17 sjednica. Zatim su organizirali priredbu s igrokazom (29.1.1939.), spomen-dan Antuna Radića (10.2.1939.), spomen-dan M. Gupca (15.2.1939.), smotru nošnje (28.2.1939.), predavaje o nošnji i starim popijevkama (13.3.1939.), proslavu rođendana braće Radić (12.6.1939.), a bili su i na središnjoj smotri u Zagrebu (25.9.1939.). Uz to organizirali su zajednička čitanja seljačke literature, nisu imali problema s nepismenošću (te su godine dobili diplomu Seljačke sloge za pismenost), organizirali su dobrotvorne akcije pomoći postradalima, a iduće su godine bili među prvima koji su poslali jednu članicu (Maru Pokršćanski) na dječju kliniku u Zagreb na poduku o njezi djece.⁴⁵

Za mnoge ogranke nema tako opsežnih izvješća, ali ipak iz kratkih, povremenih dojava o djelatnosti ogranaka u *Seljačkoj prosvjeti* i *Seljačkoj slozi* možemo stvoriti razmjerno jasnu sliku koji su ogranci razvili širu djelatnost, a kojima se djelovanje svelo na sastanke, možda i pjevanje ili zabave

⁴³ SS, I/1936., br. 8., str. 190.

⁴⁴ SS, I/1936., br. 12, str. 293-294.

⁴⁵ SS, IV/1939., br. 3, str. 80.; SS, VI/1941., br. 3, str. 68.

u selu, ali bez šireg odjeka i ozbiljnijeg uključivanja u pokret koji je predvodila Seljačka sloga. U razdoblju 1925.-1929. iz Slavonije se u *Seljačkoj prosvjeti* javilo 42 ogranaka, ali većina samo obaviješću o osnivanju. Širu je djelatnost uspjelo razviti i u dojavama opisati 16 ogranaka: Dežanovac Gornji (2 javljanja), Velika Maslenjača (3), Podravski Podgajci (2), Bokšić (2), Magić Mala (6), Cernik (3), Drenov Bok Bumbekovača (4), Jazavica (3), Novska (2), Krapje (2), Pakračka Poljana (3), Sladojevci (3), Petrijevcima (2), Deletovci (5), Podgrađe (3) i Levinovac (2).

Tijekom 1930-ih u *Seljačkoj slozi* od 209 ogranaka javilo se barem jednom njih 126. Dio ovih izvješća samo su kratke zabilješke da je ogranak osnovan ili dojava o njegovoj prvoj djelatnosti. Među onima koje možemo pratiti kroz neko vrijeme i čija su višekratna javljanja mogla poslužiti kao uzor i poticaj drugima prednjače sela Valpovštine, pa se svako od njih 19 nekoliko puta javilo središnjici u Zagrebu (Brođanci i Bocanjevcima 7 puta, Vinogradci 4 puta, Satnica, Nard i Gat 3 puta, Bistrinci, Habjanovci, Martinci Čepinski, Valpovo, Ivanovci i Šag 2 puta, a Bizovac, Ladimirevcima, Zelčin, Tiborjanci, Marjančaci poslali su po jedno izvješće, ali je o svima pisao i Stjepan Hefer). Ne manje djelatni bili su još ogranci (njih 50) u Baranjskom Petrovom Selu (7 izvješća), Gajiću (5), Torjancima (3), Topolju (5), Zvekovcu (2), Dežanovcu Gornjem (5), Dežanovcu (2), Donjoj Vrijeski (2), Kunišincima (4), Drenju (2), Kešincima (2), Novim Perkovicima (4), Piškorevcima (2), Beljevini Klokočevačkoj (2), Vrbovi (4), Janja Lipi (3), Novoj Subockoj (3), Kraljevoj Velikoj (2), Kozaricama (2), Prekopakri (2), Omanovcu (2), Badljevcima (2), Biškupcima (3), Velikoj (3), Vetovu (2), Kaniži (3), Kobašu (5, ali duži prilozi), Oriovcu (8), Podvinju (2), Sibinju (2), Zadubravljju (2), Cigleniku (2), Ivankovu (4), Privlaci (2), Rokovicima (4), Vinkovicima (2), Vođincima (2), Deletovicima (2), Jugovom Polju (5), Koriji (4), Lozanu (3), Špišić-Bukovici (2), Trapinskoj (5), Levinovcu (2), Nuštru (3), Sotinu (2), Gradištu (5), Soljanima (4), Posavskim Podgajcima (2) i Račinovicima (3).

Kotarski prosvjetni sastanci

Brzo širenje ogranaka nakon obnove 1935. godine, navelo je vodstvo Seljačke sloge da pokuša usklađivati njihov rad na lokalnoj razini preko kotarskih prosvjetnih sastanaka. Na njima su izaslanik iz središnjice, predstavnici ogranaka i prosvjetni povjerenici trebali raspraviti sva pitanja važna za rad ogranaka. Prvi na području Slavonije bili su oni zakazani u Slavonskom Brodu i Osijeku (za Valpovštinu) 29.11.1936.⁴⁶ Preporučalo se njihovo sazivanje čim se ukaže potreba za zajedničkim nastupom (smotra, važnije predavanje, tečajevi, gospodarske djelatnosti poput osiguranja), a, smatralo je vodstvo, takva potreba postoji svuda gdje ima barem 5 ogranaka i gdje su već

⁴⁶ SS, I/1936., br. 11, str. 255; SS, I/1936., br. 12, str. 263-266.

izabrani prosvjetni povjerenici. Iako su nazivani kotarskim, naglašavalo se da se ne treba formalno pridržavati granica upravnih kotara, nego praktične potrebe i mogućnosti.⁴⁷

Početna velika pozornost kao da je uskoro nestala, pa tijekom 1937. i 1938. nema izvješća o održavanim sastancima. Promjenu je nagovijestio prijedlog bjelovarskog ogranaka i Mihovila Pavleka Miškine, kojima se podsjeća na korist od mreže kotarskih prosvjetnih odbora, u koje bi se birali kotarski prosvjetni povjerenik i četiri zamjenika. Imenovala bi ih središnjica u Zagrebu, birajući između članova i prijatelja Seljačke sloge koji su svojim dotadašnjim radom posvjedočili da poznaju i pristaju uz ideje seljačkog pokreta.⁴⁸

Od 1939. uspostavlja se čvršća mreža suradnje između ogranaka, koji su tako mogli razmjenjivati iskustva i dogovarati zajednički nastup ne samo dotadašnjim načinima, uobičajenom suradnjom sa susjednim selima ili kratkim susretima na središnjoj smotri seljačke kulture u Zagrebu. Tijekom 1939. godine u Slavoniji je održan niz kotarskih prosvjetnih sastanaka, koji je započeo u Vinkovcima (12.3.1939.), nastavio se u Špišić-Bukovici (2.4.1939.), Slatini (16.4.1939.), Novoj Gradiški (23.4.1939.), Valpovu (30.4.1939., 5.11.1939.), Virovitici, Bocanjevcima (Valpovo) i ponovno Vinkovcima (7.5.1939.), Predrijevu Gornjem (Slatina), (14.5.1939.) i Drenovcima (Županja).⁴⁹

Krajem godine procijenjeno je kako je više nego zrela situacija da gotovo tisuću ogranaka (tada ih po evidenciji središnjice ima 925) dobije novu priliku i više prostora za razmjenu misli, postavljanje problema i planiranje budućnosti. U prosincu je stoga sazvan Prvi prosvjetni sabor (kongres) u Zagrebu (8.-10.12.1939.), na kojem su se predstavnici ogranaka (kotara) prvi puta sastali na vijećanje, za što im je obično bilo ostavljeno samo ono malo slobodnog vremena koje je ostajalo kod smotri. Na saboru su govorili i predstavnici ogranaka (kotara), a od 38 govornika, njih je 13 dolazilo iz Slavonije. Uz zajedničku opću pohvalu prosvjeti i kulturi, iznosili su i posebne probleme i uspjehe kraja iz kojeg su dolazili. Zagorje je tištala prenapučenost i nepismenost, ali su prednjačili u očuvanju nošnje, Dalmacija se borila s nepismenošću, kojoj su se u Bosni pridružili i politički problemi. O stanju i radu ogranaka u Slavoniji govorili su kotarski predstavnici: *Jerko Zlatarić* iz Gajića (njemu je pripala čast uz nekoliko drugih održati kraći govor na grobu Stjepana Radića, kojeg su sudionici posjetili 10.12.1939.), *Mato Mandić* iz

⁴⁷ SS, I/1936., br. 12, str. 291.

⁴⁸ M. Pavlek Miškina, Življi rad u ograncima Seljačke Sloge, SS, III/1938. br. 5, str. 171.

⁴⁹ Vinkovci (SS, IV/1939., br. 4, str. 109), Špišić-Bukovica (SS, IV/1939., br. 5, str. 134), Slatina (SS, IV/1939., br. 5, str. 134), Nova Gradiška (SS, IV/1939., br. 5, str. 134), Valpovo (SS, IV/1939., br. 6, str. 166; SS IV/1939., br. 12, str. 376), Virovitica, Bocanjevci (Valpovo) i Vinkovci (SS, IV/1939., br. 6, str. 166), Predrijevo Gornje (SS, IV/1939., br. 6, str. 166), Drenovci (SS, IV/1939., br. 12, str. 376.)

Gradišta (koji je istom prilikom govorio na grobu Antuna Radića), *Marijan Đukić*⁵⁰ (Sotin, Vukovar), *Mara Matočec*⁵¹ (Korija), *Mato Brdarić* (Darda), *Luka Gašpić* (Đakovo), *Nikola Hundrić* (Subocka, Novska), *Tomo Ivošević* (Brođanci, Valpovo), *Marko Marković* (Račinovci, Županja), *Andrija Ivanec* (Daruvar), *Jozo Radinković* (Donji Miholjac), *Ivan Klarić*⁵² (Kobaš, Slavonski Brod), *Adam Jurić* (Privlaka, Vinkovci).⁵³ Svi su istaknuli kako nemaju problem s nepismenošću, jer su i ono malo nepismenjaka koji još postoje na njihovom području Cigani ili Srbi, na koje Seljačka sloga ne može djelovati. Bili su zadovoljni i obnovom stare kulture i nošnje, što je bilo posebice važno kolonistima iz Zagorja, koji su svoju tradiciju gotovo izgubili našavši se među strancima (Daruvar). Primjećeno je da se pomalo odbacuje gizda, ali da još uvijek u pokret nisu u dovoljnoj mjeri uključene i žene. Većina ih je dotaknula i napredak rada suda dobrih i poštenih ljudi, pa ponegdje gotovo više nije bilo parnica pred redovnim sudom (Sotin).

Godinu dana nakon toga održan je i Drugi prosvjetni sabor (Zagreb, 6.-8.12.1940.). Rad sabora je znatno proširen, pa su govornici na zajedničkim sjednicama bili predstavnici regija (nekoliko kotara), a uz skupne sjednice, radilo se još i po odjelima za rješavanje sporova pred sudovima dobrih i poštenih ljudi, čuvanje dječjeg zdravlja, suzbijanje nepismenosti, za seljačke prosvjetne domove, organiziranje Seljačke sloge i djelovanje ogranaka, za smotre, seljačko gospodarstvo na kršu, a posebno se razgovaralo o velikom pothvatu kolonizacije, radi čega je u vrijeme održavanja sabora zakazana i skupština HSS-ove organizacije za kolonizaciju «Zemlje» (8.12.1940.).⁵⁴

Slavoniju je ovaj put predstavilo 9 govornika: Šokadiju *Antun Jovanovac* (Gradište), Srednju Posavinu *Mijo Balošić* (Donja Bebrina), Baranju *Stjepan Brdarić* (Baranjsko Petrovo Selo), Srednju Hrvatsku I. *Franjo Tomašković* («Zagorac u okolici Daruvara»), Donju Podravinu *Mijo Mubrin* (Korija), Srednju Hrvatsku II. *Anton Ajman* (Prekopakra), Đakovštinu *Ivan Valjetić* (Satnica) i ponovno Šokadiju *Marko Kavanović* (Soljani) i Baranju *Stipan Andrić* (Topolje). Ovaj se put otvorenije govorilo o problemima, spominjući one političke s kotarskim vlastima (Virovitica), pa neuspjelu suradnju s drugim, «gospodskim» organizacijama u mjestu (Đakovština), do onih društvenih i gospodarskih, alkohola, gizde (prekomjernog trošenja na raskošne, tvorničke dodatke nošnji) i bijele kuge. Slavonija se opet izdvajala po gotovo nestaloj nepismenosti, odličnom radu sudova, a uspješni su bili i u povratu staroj nošnji. Najveći su korak učinili zagorski kolonisti

⁵⁰ Od Desete skupštine SS (31.3.1940.) zamjenik odbornika Upravnog odbora SS, SS, V/1940., br. 4, str. 94.

⁵¹ Vidi šire: Mira Kolar-Dimitrijević, *Mara Matočec*, Koprivnica, (Zagreb, 1993)

⁵² Od Desete skupštine SS (31.3.1940.) zamjenik odbornika Upravnog odbora SS, SS, V/1940., br. 4, str. 94.

⁵³ SS, V/1940., br. 1, str. 7-13. Objavljeno kao knjižica *Prosvjetni sabor Seljačke Sloge 1939.*, (Zagreb, 1940)

⁵⁴ SS, V/1940., br. 12, str.318-363

oko Daruvara, koji su se već potpuno preobukli u «tude», ali na poticaj Seljačke sloge opet «*pjevaju zagorske popjevke, čak su i igrokaz na kajkavskom spremili*». Povratu nošnji pogodovao je još jedna novi čimbenik: poremećaj tržišta u zaraćenoj Europi. Problemi isporuke i očekivanje da tvornice više neće moći dobavljati končec, nagnale su seljake da se vrate sijanju lana i konoplje.

Nakon sabora u Zagrebu održano je 13 pokrajinskih sabora, od čega su tri bila u Slavoniji: 9.2.1941. u Vinkovcima (za Šokadiju i Donju Posavinu), 16.2.1941. u Bjelovaru (za srednju Hrvatsku) i 9.3.1941. u Osijeku (za Baranju i Donju Podravinu). Na svakom od njih bilo je prisutno od 100 do 400 sudionika, pa iako nisu svi mogli govoriti javno, imali su priliku izvan sjednica raspraviti o svim problemima koje su susretali u radu. Vodstvo Seljačke sloge računalo je da je na ovim saborima (na 10 održanih do nastanka članka) bilo ukupno oko 3000 seljaka i seljakinja.⁵⁵ Seljačka sloga uspjela je tako stvoriti široku mrežu motiviranih i djelatnih članova, sposobnih predvoditi raznovrsne i široko zasnovane djelatnosti. Na žalost, kada se počelo ostvarivati ono čemu je organizacija težila, dubljem zahvatu u seljačku stvarnost, rat je prekinuo svaku djelatnost, a promjene koje je donio porušile su veći dio temelja koje je Seljačka sloga tako predano i požrtvovno gradila. Preživjela je tek kao institucija koja čuva narodnu tradiciju i priređuje smotre, ali ne više žive seljačke umjetnosti, nego folklora.

Članstvo

Seljaci i «gospoda». Kao organizacija za kulturu i prosvjetu sela, ali na idejnim temeljima ideologije HSS-a, koja je nastojala ravnopravno uključiti seljaštvo u javni život zemlje, Seljačka sloga je prvenstveno nastojala privući i u svoj rad uključiti same seljake. Oni su u ograncima trebali organizirano njegovati i razvijati seljačku (narodnu) kulturu, međusobno se i materijalno pomagati, te, ne manje važno, stjecati prva iskustva za javni (politički) život.⁵⁶ Međutim, u prvim je godinama pomoć školovanih suradnika bila više nego dobro došla. Oni su u glasilu *Seljačka prosvjeta* razvijali i jednostavnim riječima prenosili čitateljima ideje seljačkog pokreta, a odigrali su i važnu ulogu u osnivanju ogranaka na terenu. Najistaknutiju je bez sumnje imao Nikola Filipović, učitelj iz Magić Male, koji se kao “Čika Mika” redovito javljao u glasilu i zdušno poticao rad ogranaka u selu, koje “*nema ni župe ni općine, a ipak tako dobro radi*”.⁵⁷ Nije stao na tome, nego je neumorno obilazio okolna - i ne samo okolna - sela i poticao ih na osnivanje ogranaka. Kao prisutnog na osnivanju ili kao onoga koji je dao poticaj, navodi ga čak devet

⁵⁵ Ante Martinović, „Pokrajinski prosvjetni sabori“, *SS*, VI/1941., br. 3, str. 63-65.

⁵⁶ Ideju koju su tijekom 1920-ih ponavljali školovani predvodnici organizacije, kasnije usvajaju i spominju i sami seljaci. Usp. M. Mandić, „Seljačka Sloga širi i znanje“, *SS*, V/1940., br. 3, str. 62.

⁵⁷ *SP*, II/1927., br. 12, str. 253.

sela (Markovac u daruvarskom kotaru, Črnkovci i Podravski Podgajci u donjomiholjačkom, Srednji Lipovac, Bili Brig, Tisovac, Staro Petrovo Selo i Komarnica u novogradiškom te Erdut, jedini ogranak u osječkom kotaru).⁵⁸ Spominju se još neki učitelji, pa je u Magić Maloj i učiteljica Janeković prioinula na rad u Seljačkoj slozi, u Vrbovi je učitelj Josip Jaklić izabran i za predsjednika ogranka, zbor ogranka Drenov Bok vodili su učitelji Salković, pa Šenhof, dok je u Krapju za zbor bio zadužen učitelj Josip Octenjnak, a mjesni učitelj je nazočan osnivanju ogranka u Đeletovcima, a kasnije je držao i neka predavanja.⁵⁹ U početku je barem dio djelatnosti, posebice predstavljачke družine i zborovi, bio usko vezan uz sudjelovanje lokalne inteligencije, pa Dežanovac Gornji time što se inteligencija «*drži po strani*» objašnjava zašto još nisu uspjeli prirediti predstavu.⁶⁰

Već krajem 1920-ih mogao se na svim područjima osjetiti oprez prema onome što dolazi iz grada, pa se od tada sve jasnije ističe kako rad trebaju preuzeti sami seljaci. U prvom se broju obnovljenog glasila *Seljačkoj slozi* inzistira na tome da članovi budu seljaci, a prednost u osnivanju ogranka u očima vodstva imala bi mala sela u kojima je “*manje civilizacije, a više seljačke kulture*”.⁶¹ Poneki se ogranak, poput Miljevac, hvalio da su «*priredili sielo bez ičije pomoći od strane gospode*». ⁶² Jedina učiteljica koja se spominje u 1930-im godinama bila je izuzetno zaslužna Dragica Mađer (Kobaš), koja si je još 1938. «*napravila narodnu nošnju, kobašku, a opremila u nju i dvadesetak djevojčica*», ostvarujući tako Hercegov ideal da školovana inteligencija ne prilagođava seljake sebi, nego svoje znanje potrebi sela.⁶³ Vrijedna je učiteljica pravi primjer djelovanja na mlade, pa je čak 9 njezinih učenika i učenica objavljivalo svoje radove na stranicama za mladež *Seljačke sloge*.

Napokon je odlučeno da predsjednik ili odbornik ogranka više ne može biti neseljak (a neki ogranci su birali upravo neseljake, koji su im mogli osigurati ljepši prostor ili jednostavno kako bi time pridobili učitelja, župnika i kog drugog utjecajnog sumještana da ne bude protiv) čak pod prijetnjom raspuštanja.⁶⁴ Neki su i sami odustali od članstva, poput trgovca iz Kobaša, koji je bio podupirući član, ali se povukao navodeći kako je to za njega «*ubi-*

⁵⁸ Za Magić Malu: *SP*, I/1926., br. 11-13, str. 186-187.; *SP*, II/1927., br. 1, str. 23; *SP*, II/1927., br. 4, str. 79-80; za Markovac, Črnkovce, Podravske Podgajce, Tisovac, Staro Petrovo Selo i Erdut, *SP*, IV/1929., br. 1-2, str. 29-31; za Srednji Lipovac, Bili Brig, *SP*, III/1928. br. 6-8, str. 168; za Komarnicu *SP*, IV/1929. br. 5, str. 88.

⁵⁹ Za Vrbovu, *SP*, III/1928. br. 10-11, str. 218; za Drenov Bok, *SP*, II/1927., br. 12, str. 255; *SP*, IV/1929. br. 3-4, str. 64; za Krapje, *SP*, IV/1929. br. 3-4, str. 66; za Đeletovce, *SP*, II/1927., br. 5, str. 95-96; *SP*, II/1927., br. 8-9, str. 159.

⁶⁰ *SP*, IV/1929. br. 3-4, str. 64.

⁶¹ *SS*, I/1936., br. 1, str. 19.

⁶² *SS*, IV/1939., br. 7, str. 200-201,

⁶³ R. Herceg, „Pošteni put Seljačke Sloge“, *SS*, V/1940., br. 3, str. 58-61.

⁶⁴ „Deseta skupština Seljačke sloge“, *SS*, V/1940., br. 4, str. 97.

*tačno i beskorisno».*⁶⁵ Ipak, barem simpatije lokalne elite nisu bile nevažne, jer su svojim utjecajem mogli dosta škoditi radu Seljačke sloge, primjerice Posavski Podgajci se žale kako župnik svojim utjecajem priječi ženama ući u ogranak.⁶⁶

Žene. Privući u ogranke i žene smatralo se jednom od glavnih zadataka Seljačke sloge. Još uvijek bez prava glasovanja, žene su tako barem na neki način mogle postati dijelom širokog seljačkog pokreta. Iako se HSS jasno i dosljedno zalagala za punopravni položaj žena u društvu (uključujući i sva politička prava), nailazila je na prepreke ne samo u krugovima protivničkih stranaka, koje su se pribojavale njenog jačanja, nego i u tradicionalnom mentalitetu svojih vlastitih članova. Žena i javno djelovanje bili su nespojivi u još dosta krajeva gdje je jak patrijarhalni duh priječio čak i stjecanje osnovne pismenosti, a usamljeni primjeri žena koje su pokušale izaći iz tih okvira i ozbiljne neugodnosti, uvrede i sukobi koje su doživjele, svjedoče da posao nije bio nimalo lak. Stoga se od samog osnivanja Seljačke sloge, uporno iz broja u broj, ako već ne člankom, barem nekim detaljem podsjeća na nužnost promjene stava prema ženama. Ogranci odmah odgovaraju na ova traženja i u dojavama o osnivanju iz 1920-ih najčešće ističu koliko je ženskih članova u ukupnom broju upisanih. Uredništvo sa svoje strane nije propuštalo pohvaliti dobre primjere i ogranke u kojima su se žene uključile u rad.

Tijekom 1930-ih godina primijećena je promjena, ali prvenstveno u novoj, mlađoj generaciji. Dosta ogranaka izvješćuje kako u podmlatku imaju *«skoro podjednak»* broj mladića i djevojaka. Stariji teže prihvaćaju promjene i još uvijek se osjećala ista boljka, pa priznaju kako je u njima manje žena, posebice u odborima ogranaka, iako znaju da bi ih trebalo izjednačiti. Tradiciji je odgovarao, inače usamljen, primjer ogranka u Kozaricama, koji je imao ženski zbor za crkvenu i muški za narodnu pjesmu.⁶⁷ Čak se i kod podmlatka, kojeg se inače zdušno pokušavalo privesti radu u Seljačkoj slozi, mogu nazrijeti tradicionalne podjele. U Gradištu se zimi 1935.-36. organiziralo tri puta tjedno večernja sijela *«naročito za muški podmladak»*⁶⁸, a kada su u Rokovcima podijelili čitanke i računice muškoj mladeži, uredništvo je primjetilo da jednako treba i ženskoj.⁶⁹ Žene su ponegdje pokušali privući time da su bile oslobođene članarine (Nard).⁷⁰

U svom osvrtu na ovakve dopise tajnik Ante Premužić jednostavnom slikom objašnjava kako *«tek muž i žena zajedno čine podpunog čovjeka»*, pa su onda, kako uči HSS, žene jednako važne i u javnom životu. Uz muža same

⁶⁵ SS, VI/1941., br. 1-2, str. 43.

⁶⁶ SS, IV/1939., br. 8, str. 275.

⁶⁷ SS, I/1936., br. 8., str. 190.

⁶⁸ SS, I/1936., br. 12, str. 293-294.

⁶⁹ SS, V/1940., br. 4, str. 116.

⁷⁰ SS, V/1940., br. 5, str. 139.

nose sav teret gospodarstva, a obnova i povrat na domaću odjeću, koju Seljačka sloga toliko pokušava potaknuti, ovise isključivo o ženi, čiji je to posao u tradicionalnoj podjeli poslova u seljačkom domaćinstvu.⁷¹ U Slavoniji problem uključivanja žena nije bio izrazit kao u nekim drugim krajevima, one su slobodnije prisustvovala i sudjelovala u djelatnostima ogranka, a često su pohvaljivane baš i radi napornog rada (svjesni su koliko žrtve on traži) održanja narodne nošnje. Ipak, izgleda da su češće bile u zborovima, nego pozivane na zajednička čitanja i razgovore poslije njih.⁷² Jednog problema, inače vezanog velikim djelom uz žene, nisu imali - nepismenosti. Jedino se Trapinska požalila kako još ima 33% nepismenih (za Slavoniju je to bio izuzetno visok postotak), spomenuvši kako su to uglavnom žene.⁷³

Žene se ohrabrivalo i pokušalo organizirati, pa je u vrijeme smotre (lipanj 1937.) održan ženski kongres na kojem su govorile, kao članica Seljačke sloge, Mara Matočec (Korija) i izaslanica američkih Hrvata Margareta Janković (Chicago). Kratak susret bio je više poticaj i dogovor za ozbiljniji, Drugi kongres, koji će samo ponoviti i širiti ideju koliko je važno da se i seljačke žene uključe u javni život, osvijeste i same da imaju pravo i potrebu za prosvjetom i da imaju sposobnosti za nove izazove.⁷⁴ Najznačajniji susret organiziran je 29.1.1939. a ova «*prva velika skupština žena seljakinja i neseljakinja*», na poziv Seljačke sloge okupila je brojne ženske organizacije. U ime Sloge govorila je i ovaj put neumorna M. Matočec, a uz nju Marija Žmirić, Jana Falica, Mara Fiolić. Ovom se prilikom raspravljalo o nepismenosti i prihvaćena je rezolucija, koju je sastavio knjižničar zagrebačke podružnice Napretka Vid Balenović.⁷⁵

Brojnost članstva. Za razdoblje do 1929. godine nemoguće je procijeniti koliko bi slavonskih seljaka moglo biti uključeno u rad Seljačke sloge. Ne postoje niti izravni pokazatelji za 1930-te godine, pa se jedino može odrediti neki idealni udio slavonskih ogranka. Svake je godine na glavnoj skupštini organizacije tajnik u svom izvješću javljao i o broju novoosnovanih ogranka i porastu ukupnog članstva. Tako je Seljačka sloga 1937. godine brojila oko 20.000 članova u ograncima i 1837 članova središnjice u Zagrebu, 1938. broj je porastao na 34.000, 1939. na oko 45.000, a za 1940.

⁷¹ Ante Premužić, „Naše žene za «modu» Seljačke Sloge“, *SS*, I/1936., br. 8., str. 176-178.

⁷² Stjepan Brdarić, „I žene imaju pravo na prosvjetu“, *SS*, V/1940., br. 2, str. 37.

⁷³ *SS*, IV/1939., br. 3, str. 81.

⁷⁴ *SS*, II/1937., br. 6b, str. 164; M. Matočec, „Prvi ženski seljački kongres“, *SS*, II/1937., br. 8, str. 194-195;

⁷⁵ Rezolucija: 1. pravo na prosvjetu i pismenost je prirodno pravo svih ljudi, 2. da pokret *SS*, Kluba ABC i Napretka zahvati i žene, kako bi do 1941. Hrvati imali manje od 10% nepismenih, 3. otvaranje ženskih paralelki (škola), 4. za odrasle prihvaćeno privatno podučavanje (kakvo primjenjuje *SS*), 5. izvještaj tiskati u posebnoj knjizi (da se vidi tko je što napravio), 6. nastaviti izdavati «Plodovi najsladi» (radovi opismenjenih), 7. pozdravljaju da se širi i među muslimanima i Srbima. I. Škorjač, „Prigodom prve velike skupštine za pravo žena na pismenost“, *SS*, IV/1939., br. 3, str. 66-68.

ne donose procjenu.⁷⁶ Za Slavoniju je to moglo značiti najmanje 9.000 organiziranih seljaka, uključenih u složene djelatnosti Seljačke sloge. Iz izvješća samih ogranaka također je nemoguće rekonstruirati bilo kakav broj, jer mnogi ne donose podatke o broju članova. Oni koji ga spominju imaju najmanje 20 do 30 članova (i to kod osnivanja, kao Kraljeva Velika, Vrpolje), brojniji su oni koji prijavljuju 30 do 50 članova (Laminac, Kunišinci, Prekopakra, Cerovac Jakšićki, Alilovci, Marjančaci, Cerna), najveću skupinu čine ogranci od 50 do 100 članova (Torjanci, Topolje, Dežanovac Gornji, Kešinci, Novi Perkovci, Cernički Opatovac, Drenov Bok, Kaniža, Zadubravlje, Ciglenik, Zbjeg, Nard, Zelčin, Šag, Tiborjanci, Vinogradci, Gat, Ivankovo, Rokovci, Jugovo Polje, Trapinska, Nuštar), a neki imaju i preko 100 (Baranjsko Petrovo Selo, Zvekovec, Brođanci, Bocanjevci, Bistrinci, Habijanovci, Martinci Čepinski, Petrijevc, Ladimirevci, Valpovo, Ivanovci, Nuštar, Posavski Podgajci). Da se broj penjao na više tisuća govori i podatak da je samo valpovački kotar još 1936. imao na svojih 6.000 izbornika čak 1658 članova Seljačke sloge (uz to još 312 članova podmlatka), a kasnije je broj porastao, kako svjedoče izvješća pojedinih ogranaka.⁷⁷

Sam broj članova ogranka ne mora kazivati stvarno stanje i utjecaj organizacije, pa sliku važnosti Seljačke sloge na terenu upotpunjuju i dopisi manjih sela, primjerice Drenova Boka koji izvještava kako ima "*manje kuća nego članova*" (a njih je bilo 38), a kasnije Marjančaca u Valpovštini, čijih je 45 članova dolazilo iz onih pedesetak kuća, koliko je selo imalo.⁷⁸ Najveći ogranak, barem prema dojavama, bio je onaj u Brođancima, koji je do jeseni 1940. uspio okupiti čak 365 članova, od čega su 197 bili pravi članovi, a 168 u grupi podmlatka.⁷⁹ Treba ipak uzeti u obzir kako dio manje aktivnih ogranaka nije slao izvješća, pa je vjerojatno broj kod njih i bio manji.

Prostorije

Tijekom 1920-ih rijetko je koji ogranak imao vlastite prostorije, ali nakon 1935. učinjen je napredak i u tom pogledu. Daleko je veći broj ogranaka uspio izbjeći nesigurna i ponekad preskupa «podstanarstva». Neki su to pokušali učiniti u dogovoru s drugim seoskim društvom, a većina je smišljala razne načine kako to učiniti sami. Dio sredstava mogao se sakupiti od prihoda zabava (Dežanovac, Omanovac, Kaniža, Soljani) ili raznim zajedničkim naporima kao što su bili davanje ili izrada materijala, te zajednički rad (Kešinci, Stara Subocka, Biškupci, Bučje, Bocanjevci, Ladimirevci, Ivanovci, Šag, Ivankovo). Gradnju je često pomogla i zemljišna zajednica ustupanjem zemlje na kojoj se gradilo (Omanovac, Zbjeg, Posavski

⁷⁶ SS, II/1937., br. 2, str. 34; SS, III/1938. br. 3, str. 88; SS, IV/1939., br. 7, str. 181.

⁷⁷ Stjepan Hefer, „Uzoran rad Seljačke sloge“, SS, I/1936., br. 12, str. 263-266. U istom broju preporučio je urednik (Herceg) da i drugi tako rade, SS, I/1936., br. 12, str. 286.

⁷⁸ SS, III/1938., br. 6, str. 195-196.

Podgajci), a zajednica je mogla dati i kuću (Andrijaševci, gdje je ogranak uspio privući mladež na okupljanje svake nedjelje i «*tako ne pohađaju birtije, što su prije mnogo činili*», pa kad se vidjela korist, dobili su od zemljišne zajednice kuću⁸⁰), a negdje su koristili već postojeći seoski dom (Lozan), kojeg je eventualno trebalo popraviti (Donja Bebrina).

Zaključak

Kulturno-prosvjetna organizacija Seljačka sloga, kao prateća udruga HSS-a, sa strankom je dijelila i dobra i loša vremena. U razmjerno kratkim razdobljima popuštanja političke represije, Seljačka sloga je uspjela razviti izuzetno bogatu djelatnost u svim hrvatskim krajevima (1925.-1929., 1935.-1941.). Slavonija nije u tome zaostajala, pa ako je širenje mreže ogranaka malo kasnilo tijekom 1920-ih godina, razlika u gustoći rasprostranjenosti i aktivnosti slavonskih ogranaka u odnosu na središnje područje sjeverozapadne Hrvatske iz koje se pokret i širio, više se nakon 1935. godine nije osjećala. Do 1929. u Slavoniji su osnovana 52 ogranka, ali je gotovo polovica tog broja osnovana u posljednjim mjesecima rada Seljačke sloge, dijelom i kao protestna reakcija na ubojstvo poslanika HSS-a u skupštini (1928.). U tom je razdoblju daleko gušće pokriveno područje zapadne Slavonije. Tijekom 1930-ih ove razlike nestaje, pa je istočna Slavonija potpuno ravnopravno uključena u djelatnosti Seljačke sloge. Od 209 ogranaka koji su djelovali u tom razdoblju, čak ih je 61 osnovan (ili obnovljen) prve zime (1935.-1936.), a aktivnost je opet malo pojačana osnivanjem Banovine Hrvatske (zima 1939.-1940.). Prema zamislama vodstva Seljačke sloge, prvenstveno predsjednika Rudolfa Hercega, svu su djelatnost u ograncima trebali preuzeti sami seljaci, što je 1930-ih godina uglavnom i ostvareno. Lokalna inteligencija, još dosta zastupljena do 1929., kasnije se gotovo i ne spominje. Napredak je učinjen i u privlačenju žena u ogranke, u čemu je Slavonija, unatoč pokojoj pritužbi, stajala daleko bolje od drugih hrvatskih krajeva. U svega nekoliko godina rada Seljačka sloga je uspjela razviti izuzetno bogatu i raznoliku djelatnost: suzbijanje nepismenosti, poticanje seljačke književnosti, očuvanje narodne umjetnosti, nošnje i pjesme, organiziranje prosvjetnih zabava (u selu) i smotri (pokrajinskih i središnje u Zagrebu, koje se nastavljaju do danas), osnivanje suda dobrih i poštenih ljudi (čime je stvarala vlastiti pravni sustav), te brojne gospodarske inicijative (zadruge, osiguranje u slučaju nesreće, dobrotvorne akcije). Okupila je, samo u Slavoniji, najmanje 9000 zainteresiranih članova, spremnih provoditi njene široko postavljene ciljeve. Nažalost, rat je porušio veći dio temelja koje je Seljačka sloga tako predano i požrtvovno gradila.

⁷⁹ SS, V/1940., br. 10-11, str. 309.

⁸⁰ SS, V/1940., br. 4, str. 111.

Prilog: Ogranci Seljačke sloge u Slavoniji (1925.-1941.)

Ogranak	Kotar	1920./1925.-1929.	1935.-1941.	Predsjednik ogranka
1 Aliovc	s Slavonska Požeга		28.2.1937.	Josip Keler (1937.)
2 Ajmaš	s Osijek		8.2.1936.	Stjepan Petrijavčanin (1936.)
3 Andrijaševci	s Vinkovci	(192x.)	22.6.1939.	Slavko Hudolin (1939.-40.)
4 Babina Greda	o Županja		29.5.1938.	Ilija Mišković
5 Badljovina	o Pakrac		5.3.1939.	Antun Rengel
6 Baničevac	s Nova Gradiška		23.4.1939.	
7 Baranjsko Petrovo Selo	o Darđa		21.6.1936.	Pavao Blažević (1936.-38.)
8 Batina	k Batina		27.3.1938.	
9 Batina	s Nova Gradiška	18.12.1928./4.1.1928.	16.2.1940.	Žaver Lovrić (1928.)
10 Bebrina	o Slavonski Brod		2.2.1940.	
11 Beljevina Feričanačka	s Našice		13.3.1938.	
12 Beljevina Klokočevačka	s Našice		10.4.1937.	Slavko Gozdek (1937.)
13 Bili Brig	s Nova Gradiška	14.9.1928.		Pavao Ivanagić (1928.)
14 Bistrinci	s Valpovo		1.3.1936.	Damjan Jelkić (1936.), Stjepan Jelkić (1941.)
15 Biškupeci	s Slavonska Požeга		10.11.1935.	Mirko Gu(a)liš (1936.)
16 Bizovac	o Valpovo		2.11.1935.	Jozo Erić (1936.)
17 Bocanjci	s Valpovo	24.8.1928.	22.12.1935.	Stjepan Drgalić (1928.), Tomo Strugačevac (1936, 1940.-41.)
18 Bogdanovci	o Vukovar		20.9.1936.	
19 Bokšić	s Našice	13.12.1928.		Ivan Židar (1928.)
20 Branjin Vrh	o Batina		27.9.1936.	
21 Brestovac	o (Požeга)	(1927.)		
22 Brezik	s Slatina		24.12.1939.	
23 Brodski Drenovac	o Slavonski Brod		12.2.1939.	
24 Brodanci	o Valpovo		8.1.1936.	Tomo Ivošević (1935.), Nikola Vuković (1939.), Đuro Marjanović (1940.)
25 Buće	s Slavonski Brod		8.2.1939.	Franjo Mikić (1940.)
26 Buk-Svilha-Resnik	s Slavonska Požeга	(192x.)	7.1.1940.	
27 Bušetina	s Vitovitica		7.1.1940.	
28 Cerna	o Vinkovci		(1938.)	Franjo Debelić (1939.)
29 Cernik	o Nova Gradiška	13.2.1927.	15.3.1939.	Josip Andrašević (1926.), Ivan Kumić (1928.)
30 Cerovac Jakšički	s Slavonska Požeга		1937.	
31 Ciglenik	s Slavonski Brod		26.11.1939.	Mijo Jelić (1940.)
32 Čačulin	s Slavonska Požeга		23.4.1940.	
33 Češljakovci	s Slavonska Požeга		15.1.1940.	
34 Črnkovi	s Donji Mihaljac	18.(16.)12.1928.	29.3.1936.	Franjo Vidović (1928.-29., 1936.)

35	Daruvar	k	Daruvar	(192x.)			
36	Dežanovac (Donji)	o	Daruvar		13.4.1936.	Vedel Terek (1936.)	
37	Dežanovac Gornji	s	Daruvar	22.1.1928.	21.11.1935.	Karlo Slivar (1928.-29.), Ivan Domović (1938.), Stjepan Tomašković (1939.), Franjo Tomašković (1940.-41.)	
38	Donja Bebrina	s	Slavonski Brod		16.1.1938.	Mijo Balošić	
39	Donja Vrijeska	s	Daruvar		6.1.1940.	Mirko Tekel (1940.-41.)	
40	Donji Andrijevi	o	Slavonski Brod		(1937.)	Andrija Đaković (1940.)	
41	Donji Mihaljac	k	Donji Mihaljac		5.1937.	Stjepan Maroslavac	
42	Donji Obrijež	s	Pakrac		7.1.1940.		
43	Dragotin	s	Đakovo		28.11.1937.	Šimo Cvitković	
44	Dragovci	s	Nova Gradiška		14.1.1940.		
45	Draž	o	Batina		9.4.1936.	Jakob Oršolić (1936.)	
46	Drenje	o	Đakovo		25.3.1937.	Andrija Begović (1937.)	
47	Drenov Bok	s	Novska	13.3.1926.	(1938.)	Pavle Drmić (1926.), Andrija Stunić (1929.), Slavko Drmić (1938.)	
48	Drenovci	o	Županja		(1939.)		
49	Duboševica	o	Batina		8.6.1939.		
50	Đeletovci	s	Vinkovci	6.3.1927.	9.7.1939.	Franjo Cvok (1926.), Petar Farago (1928.), Antun Damjanović (1939.-40)	
51	Đurdanci	s	Đakovo		3.7.1938.		
52	Erdut	o	Osijek	13.11.1928.		Franjo Rujer (1928.)	
53	Filipovac	s	Pakrac		27.3.1938.		
54	Gaj	o	Pakrac	30.12.1927.	28.1.1940.	Miško Opić (1927.)	
55	Gajić	o	Batina		8.12.1935.	Jerko Zlatarić ml. (1935.-36., 1940.), Mato Škulac (1939.)	
56	Āat	s	Valpovo		13.2.1936.	Stjepan Vučić, Mirko Stanić	
57	Golinci	s	Donji Mihaljac		(1938.)	Pero Medić ml. (1938.)	
58	Golo Brdo	s	Slavonska Požega		17.1.1940.		
59	Golobrdci	s	Slavonska Požega		21.4.1940.		
60	Gornja Vrba	s	Slavonski Brod		25.4.1938.		
61	Gornji Dežanovec	s	Daruvar		(1939.)	Ivan Tomašković (1939.-40)	
62	Gornji Rajić	o	Novska		8.2.1936.		
63	Grabarje	s	Slavonska Požega	5.2.1928.		Ignac Varešak (1928.)	
64	Gradište	o	Županja	(192x.)	22.12.1935.	Mato Mandić (1927., 1935.), Luka Blaževac (1939.)	
65	Gundinci	o	Županja		5.2.1938.	Ivan Jemrić	
66	Habjanovci	s	Valpovo		12.1.1936.	Jakob Bošnjak (1936.-37.)	
67	Harkanovci	s	Našice		(1940.)		

68	Ilača	o	Šid			(1938.)		
69	Ilok	k	Ilok	(1928.)				
70	Ivankovo	o	Vinkovci			2.2.1936.	Mato Sarošević (1936.)	
71	Ivanovci	s	Valpovo	24.8.1928.		2.10.1936.	Stjepan Pavošević (1928.)	
72	Ivanovo Polje	s	Daruvar			6.1.1940.		
73	Jamarica	s	Novska			9.2.1936.		
74	Janja Lipa	s	Novska			5.1.1936.	Mate Crnković (1938.)	
75	Jazavica	s	Novska	13.3.1927.			Dragutin Kovačević (1927.-29.)	
76	Jugovo Polje	s	Virovitica			5.1.1936.	Rok Žiljak (1936, 1939.-40.)	
77	Kaniža	o	Slavonski Brod			(1938.)	Mijo Mikić (1938.), Mato Brzić (1940.)	
78	Kaptol	o	Slavonska Požega	(1928.)		16.11.1939.		
79	Kelešinka	s	Našice			11.2.1940.		
80	Kešinci	s	Đakovo			3.1.1937.	Jozo Vujnović (1938., 1940.)	
81	Komarnica	s	Nova Gradiška	29.12.1928.		18.5.1938.	Stjepan Bošnjak (1928.-29.)	
82	Komletinci	o	Vinkovci			(1938.)	Marijan Topalović (1938.)	
83	Korija	s	Virovitica	?		6.10.1935.	Mara Matočec (1936.), August Pavić (1939.)	
84	Koška	o	Našice			16.4.1939.		
85	Košutarica	s	Novska			5.2.1940.		
86	Kovačevac	s	Nova Gradiška	14.9.1928.			Nikola Junušević (1928.)	
87	Kozarice	s	Novska			22.12.1935.	Đuro Grdur (1936.)	
88	Kraljeva Velika	s	Novska			24.1.1937.		
89	Krapje	o	Novska	8.10.1928.		31.1.1936.	Ivan Barberić (1928.), Andrija Orlić (1936.)	
90	Kujnik	s	Slavonski Brod			15.1.1939.		
91	Kunišinci	s	Donji Miholjac			17.1.1937.	Žiga Čvangić (1937.), Pavao Živković (1938.), Nikola Balikić (1940.)	
92	Kutjevo	o	Slavonska Požega			8.3.1940.		
93	Laeći	s	Donji Miholjac			7.1.1940.		
94	Ladimirevi	o	Valpovo			8.3.1936.	Nikola Vukalović (1936.), Pavao Terzić (1940.)	
95	Levinovac	s	Virovitica	2.8.1928./8.7.1928.		17.11.1935.	Josip Maurović (1928.), Andrija Pušić (1936.-37.)	
96	Lipa (Pusta, Nova)	s	Slavonska Požega			30.1.1940.		
97	Ljupina	s	Nova Gradiška			10.12.1939.		
98	Lonja	o	Novska			26.4.1936.		
99	Lovas	o	Vukovar			21.6.1936.		
100	Lozan	s	Virovitica			1937.		
101	Luč	o	Darda			11.2.1940.		

102	Lukačko Dugo Selo	s	Virovitica	7.1.1940.	
103	Mačić Mala	s	Nova Gradiška	13.3.1938.	Nikola Filipović (1926.), Stanko Vračić (1927.)
104	Mala	s	Nova Gradiška	20.4.1939.	
105	Mala Babina Gora	s	Daruvar	6.1.1940.	
106	Mali Miletinac	s	Daruvar	21.1.1940.	Franjo Bucifal (1940.)
107	Marijanci	o	Donji Mihaljac	27.9.1936.	
108	Marjančaci	s	Valpovo	12.1.1936.	Jozo Kokić (1936.)
109	Markovac	s	Daruvar	13.12.1928.	Adam Zajac (1928.)
110	Martinci Čepinski	s	Valpovo	25.3.1936.	Slavko Blažević (1936.), Andrija Jelić (1939.)
111	Meljani	s	Slatina	(1939.)	
112	Miljevci	s	Slatina	23.4.1939.	Pero Fuljek (1939.)
113	Mrzović	s	Đakovo	22.5.1938.	
114	Nard	s	Valpovo	10.(23.)2.1936.	Ivan Gazdić (1928.), Josip Špoljarić (1936., 1940.), Juraj Šantić (1939.-40.)
115	Nijemci	o	Vinkovci	(1938.)	
116	Nova Kapela	o	Nova Gradiška	3.3.1940.	Juraj Dmić (1940.)
117	Nova Subocka	s	Novska	26.11.1937.	Vilim Antolković (1937.)
118	Novaki	s	Slatina	2.2.1940.	Šandor Nemet (1940.)
119	Novi Perkovci	s	Đakovo	18.2.1937.	Pavo Adrić (1937.)
120	Novska	k	Novska	27.3.1927.	Franjo Čidić (1927.)
121	Nuštar	o	Vukovar	28.10.1937.	Živko Marošević (1937.), Mijo Pandurović (1938., 1939.)
122	Omanovac	s	Pakrac	12.3.1936.	Ilija Marošević (1936.), Luka Pucelj (1939.)
123	Opatovac Cernički	s	Nova Gradiška	(1939.)	Stjepan Jelanić (1928.), Ivan Šarić (1939.)
124	Orahovica	o	Našice	17.12.1939.	
125	Oriovac	o	Slavonski Brod	19.12.1935.	Juraj Miković (1936.), Josip Miković (1938.)
126	Orle	s	Nova Gradiška	5.6.1938.	
127	Orubica	o	Nova Gradiška	18.4.1938.	
128	Pakrac	k	Pakrac	19.9.1926.	Josip Hojka (1926.)
129	Pakračka Poljana	o	Pakrac	(1927.)	
130	Pšelić	s	Virovitica	15.10.1935.	
131	Petrijevci	o	Valpovo	21.4.1940.	Jozo Bošnjak (1928., 1935.), Ivan Tomić (1939.)
132	Pljenice	s	Novska	22.9.1935.	Marko Štavalj (1941.)
133	Piškovci	o	Đakovo	24.3.1940.	Petar Vrtanić ? Taj.(1938.), Filip Brlošić (1940.)
134	Plesmo	s	Novska	(1938.)	
135	Podgorač	o	Našice	28.3.1940.	
				1.6.1936.	

136	Podgrade	s	Vinkovci	12.12.1928./18.11.1928.	28.4.1940.	Mato Tomašević (1928.)
137	Podravski Podgajci	o	Donji Mihaljac	18.(16.)12.1928.		Mato Živković (1928.-29.)
138	Podvinje	o	Slavonski Brod		7.3.1937.	Đuro Bošnjaković (1937.), Dragutin Tomićić (1939.)
139	Posavski Podgajci	o	Županja		12.1.1936.	Stjepan Matijević (1937.), Mato Šjjerac (zamjenik, 1939.)
140	Predrijevo Gornje	s	Slatina		14.5.1939.	
141	Prekopakra	s	Pakrac		21.1.1937.	Antun Ajman (1937.), Marko Kobetić (1939.)
142	Privlaka	o	Vinkovci		24.5.1936.	
143	Prvča	s	Nova Gradiška		16.4.1939.	
144	Punitovci	o	Đakovo		25.2.1940.	
145	Račimovci	o	Županja		7.11.1935.	Ivo Marković (1935.-36., 1939.), Stjepan Varesanin (1941.)
146	Radikovci	s	Donji Mihaljac		(1939.)	
147	Radovanci	s	Slavonska Požega		26.1.1936.	Mato Petrinić (1936.)
148	Rajjevo Selo	o	Županja		29.12.1935.	Andrija Vuković (1936.)
149	Rajsavac	s	Slavonska Požega (1928.)		5.4.1936.	Karla Uldrijan (1936.)
150	Rakitovica	s	Donji Mihaljac		(1939.)	
151	Ramanovci	s	Slavonska Požega		25.2.1940.	
152	Retkovci	o	Vinkovci		2.2.1938.	Stjepan Margetić (1939.)
153	Rezovac	s	Virovitica		23.4.1939.	
154	Rogovac	s	Virovitica		27.8.1939.	
155	Rokovci	s	Vinkovci		5.4.1937.	Zvonimir Karabalić (1937., 1939.)
156	Satnica	s	Valpovo		23.12.1935.	Adam Mađarević (1939.), Đuro Koški ??
157	Satnica Đakovačka	o	Đakovo		21.7.1940.	
158	Semeljci	o	Đakovo		2.1.1938.	Jozo Jurković (1939.)
159	Sibinj	o	Slavonski Brod		28.4.1939.	Nikola Zdjelarević
160	Siće	s	Nova Gradiška		3.3.1940.	
161	Sićice	s	Nova Gradiška		7.4.1939.	
162	Sićice	s	Nova Gradiška		7.4.1939.	
163	Sladojevački Lug	s	Slatina		30.5.1939.	
164	Sladojevci	s	Slatina	22.11.1927.	10.1.1936.	Andrija Kuzmić (1927.), Franjo Perčić (1929.), Ivan Dunković (1936.)
165	Slakovci	o	Vinkovci		10.3.1940.	
166	Slavonski Kobaš	o	Slavonski Brod	(192x.)	13.(15.)3.1936.	Mato Margetić (1937.)
167	Soljani	o	Županja		28.2.1937.	Marko Kovanović (1937.-38.), Ivan Žderić (1939.)
168	Sotin	o	Vukovar		(1939.)	
169	Srednji Ljpvac	s	Nova Gradiška	1.7.1928./24.8.1928.	25.2.1940.	Stanko Cikardić (1928.)

170	Stara Subocka	s	Novska			27.2.1938.	Marko Šeničnjak
171	Stari Gradac	s	Virovitica			18.2.1940.	
172	Stari Mikanovci	o	Vinkovci			2.2.1936.	Đuro Barić (1936.)
173	Stari Slatinik	s	Slavonski Brod			27.3.1938.	
174	Staro Petrovo Selo	o	Nova Gradiska	16.10.1928.		13.5.1940.	Stjepan Kraljević (1928.) Stjepan Trumbetić (1936.), Ivan Meštrović (1937.), Tomo Čizmar (1940.)
175	Sražanac	s	Daruvar			2.2.1936.	Milan Stipanović (1936.)
176	Sražeman	o	Slavonska Požega			9.2.1936.	
177	Strizivojna	o	Đakovo			6.3.1940.	
178	Sv. Đurađ	s	Donji Miholjac	28.6.1928.		5.1.1936.	Stjepan Veselovac Ivan Klobučar (1928.), Jozo Talijan (1936.), Damijan Čolaković (1940.)
179	Šag	s	Valpovo	24.9.1928.		28.1.1937.	Marko Džambić (1938.)
180	Široko Polje	s	Đakovo			5.6.1936.	Ivan Hajduković (1928.-29.), Josip Škalec (1939.)
181	Šiškovci	s	Vinkovci			19.3.1936.	Franjo Gasparović (1936.)
182	Špišić-Bukovica	o	Virovitica	25.11.1928.		10.4.1938.	Stanko Blažetić (1926.)
183	Šitar	o	Županja			4.2.1940.	
184	Štivica	o	Nova Gradiska	21.3.1926.		9.5.1937.	Pavo Požgain
185	Šumanovci	s	Slavonska Požega			29.5.1938.	
186	Šumarina	o	Darda			3.3.1940.	
187	Šumeće	s	Slavonski Brod			13.2.1936.	Gustav Dušanić (1936.), Jozo Dužanić (SS)
188	Terezino Polje	s	Virovitica			13.1.1940.	Josip Marošević
189	Tiborjanci	s	Valpovo			6.9.1936.	Jakob Jakšić (1939.), Vinko Knežević (1941.)
190	Tisovac	s	Nova Gradiska	16.10.1928.		24.2.1936.	Stanko Ferić ml. (1936.)
191	Tomašanci	s	Đakovo			21.6.1936.	
192	Topolje	o	Batina			24.4.1938.	Stjepan Polčić
193	Tordinci	o	Vukovar			21.4.1936.	Ivan Banović (1937.)
194	Torjanci	o	Darda				Antun Posavac
195	Trapska	s	Virovitica			13.1.1937.	
196	Trenkovo	s	Slavonska Požega (192x.)			3.3.1940.	Lacko Takšan
197	Treštanovci	s	Slavonska Požega	12.12.1928.		3.11.1935.	Miško Kovač Arapinac (1936.)
198	Trojglava	s	Daruvar			11.2.1940.	
199	Turanovac	s	Virovitica			15.11.1936.	Nikola Jovanić (1938.)
200	Turnašica	s	Virovitica	?			
201	Ugarc	s	Slavonska Požega				
202	Valpovo	k	Valpovo				

203	Varoš		o	Slavonski Brod		(1939.)		
204	Velika		o	Slavonska Požega		2.2.1936.		Roman Gašparac (1935.), Ivan Štiglič (1940.)
205	Velika Babina Gora		s	Daruvar		6.1.1940.		
206	Velika Maslenjača		s	Daruvar	23.5.1923./23.5.1926.			Ladislav Tuđa (1926.), Juro Valečić (1929.)
207	Veškovci		s	Valpovo		(1936.)		
208	Vetovo		s	Slavonska Požega	12.1927.	2.1.1936.		Stjepan Krug (1929.), Antun Antolović (1936.)
209	Viljevo		o	Donji Miholjac		(1939.)		
210	Vinkovci		k	Vinkovci		21.3.1937.		Đuro Čolaković
211	Vinoградci		s	Valpovo		15.3.1936.		Stjepan Pavošević (1939.?- 1940.)
212	Viškovci		o	Đakovo		16.1.1938.		
213	Viškovci		s	Slavonska Požega		(1940.)		
214	Vodinci		o	Vinkovci		(1939.)		Andrija Svirac
215	Vrbica		o	Đakovo		19.3.1939.		
216	Vrbova		s	Nova Gradiška		5.6.1938.		Andrija Serenčes
217	Vrbova-Orle		s	Nova Gradiška	14.9.1928.	(1936.)		Josip Jaklić (1928.), Bolto Kučan (1936.)
218	Vrpolje		o	Đakovo		21.2.1937.		
219	Vučjak		s	Našice		2.7.1939.		
220	Vuka		o	Đakovo	3.9.1928.	15.3.1936.		Đuro Sak (1928.), Franjo Marinović (1936.)
221	Vukosavljevica		s	Virovitica	?	6.10.1935.		
222	Zadubravlje		s	Slavonski Brod		1937.		Stjepan Bukvić
223	Zagrade		s	Slavonski Brod		12.2.1939.		Pera Grgić
224	Zbjeg		s	Slavonski Brod		23.5.1937.		Mato Pavletić
225	Zelčin		s	Valpovo		19.4.1936.		
226	Županja		k	Županja		(1938.)		Karlo Bušić

Summary

THE ORGANISATION OF *SELJAČKA SLOGA* IN SLAVONIA, SRIJEM AND BARANJA (1925-1941)

The cultural and educational organisation *Seljačka sloga* was a subsidiary association of the HSS (Croatian Peasant Party) and consequently shared the good and the bad with it. In the relatively short periods in which political repression slackened, *Seljačka sloga* managed to cram in an extraordinary amount of work in all the areas of Croatia (1925 – 1929, 1935 – 1941). Slavonia did not lag behind, and if indeed the expansion of the branch network was a little late during the 1920s, the difference in the density of distribution and in the activities of the Slavonian branches and those of the central area of north west Croatia from which the movement spread could no longer be felt after 1935. Up to 1929, 52 branches were founded in Slavonia, but almost half of this number was set up in the last months of the work of the organisation, partly out of protest against the assassination of HSS delegates in the Parliament in 1928. In this period the area of Western Slavonia was much more thickly covered. During the 1930s, this difference disappeared, and Eastern Slavonia was equally involved in the work of *Seljačka sloga*. Of the 209 branches working in the area in this period, as many as 61 were founded or revived in the first winter (1935 – 1936), and the level of activity was stepped up again when Banovina Hrvatska was created (winter 1939 – 1940). According to the idea of the leadership of *Seljačka sloga*, primarily of the president, Rudolf Herceg, all the work in the branches was meant to be taken on by the peasants themselves, and in the 1930s this was largely achieved. The local educated class was fairly well in evidence up to 1929, and later is hardly mentioned. An advance was made in the attraction of women to the branches, in which Slavonia, in spite of the occasional complaint, was much better off than other parts of Croatia. In just a few years of work, *Seljačka sloga* managed to carry out a great deal of multifarious work: getting rid of illiteracy and encouraging writing among the peasantry, the preservation of national art, costume and songs, the organisation of educational get-togethers in the countryside and reviews and shows (in Zagreb), still going on today, the foundation of a court of good and honest people (actually creating their own legal system), and many economic initiatives (co-operative societies, accident insurance, charity campaigns). There were at least 9,000 members gathered together in the cause in Slavonia, all ready to carry out its broadly based aims. Unfortunately, the war destroyed most of the foundations that *Seljačka sloga* had built up so devotedly and with so much self-sacrifice.